

OVER KLEUR

LUDWIG WITTGENSTEIN

Over kleur

BEZORGING
G. E. M. Anscombe

VERTALING,
NEDERLANDSE BEZORGING & NAWOORD
Paul Wijdeveld

BOOM — AMSTERDAM
KLEINE KLASSIEKEN

Oorspronkelijk verschenen onder de titel
Remarks on Colour/Bemerkungen über die Farben
bij Basil Blackwell, Oxford, 1977

© 1977 G.E.M. Anscombe, Oxford
© Oorspronkelijke Nederlandse editie Uitgeverij Boom,
Amsterdam 1989 & Paul Wijdeveld, Amsterdam
Uitgave in de reeks Kleine Klassieken 2012

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

All Rights Reserved. Authorised translation from the English language edition published by Blackwell Publishing Limited. Responsibility for the accuracy of the translation rests solely with Uitgeverij Boom and is not the responsibility of Blackwell Publishing Limited. No part of this book may be reproduced in any form without the written permission of the original copyright holder, Blackwell Publishing Limited.

Verzorging omslag & binnenwerk
René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 6105 719 8 | NUR 730

Inhoud

Voorwoord van de bezorgster 7

Over kleur, deel I 11

Over kleur, deel II 31

Over kleur, deel III 35

Verklarende woordenlijst 107

De brieven van Lichtenberg en Runge aan Goethe 111

Nawoord van de vertaler 124

Literatuur 133

Over kleur

I

1

Een taalspel: rapporteren of een bepaald voorwerp lichter of donkerder dan een ander is. — Maar nu een verwant taalspel: een uitspraak doen over de verhouding van helderheden van bepaalde kleurtonen.¹ (Daarmee valt te vergelijken: de verhouding van de lengten van twee stokken bepalen — en de verhouding van twee getallen bepalen.) — De vorm van de zinnen in beide taalspelen is gelijk: 'X is lichter dan Y'. Maar in het eerste gaat het om een externe relatie en is de zin temporeel, in het tweede gaat het om een interne relatie en is de zin atemporeel.

2

Op een schilderij waarop een stuk wit papier zijn helderheid van de blauwe hemel krijgt, is deze lichter dan het witte papier. En toch is, in een andere zin, blauw de donkerdere, wit de lichtere kleur. (Goethe.)² Op het palet is wit de lichtste kleur.

3

Lichtenberg³ zegt dat slechts weinig mensen ooit zuiver wit hebben gezien. Gebruiken dan dus de meesten het woord verkeerd? En hoe heeft *hij* het juiste gebruik geleerd? — Hij heeft

(De annotatie van G.E.M. Anscombe is aangeduid met de toevoeging *bezorgster*, de overige noten zijn van de vertaler.)

1 Zie de verklarende woordenlijst op p. 107 e. v. van deze uitgave.

2 Johann Wolfgang von Goethe, *Farbenlehre*, Tübingen, 1810.

3 Vergelijk de brief van Georg Christoph Lichtenberg aan Goethe, gedateerd 7 oktober 1793 en afgedrukt op p. 112 e. v.

naar het alledaagse gebruik een ideaal geconstrueerd. En dat wil niet zeggen: een beter, maar een in zekere richting verfijnd gebruik, waarin iets op de spits wordt gedreven.

4

En inderdaad kan zo'n geconstrueerd gebruik ons weer iets over het feitelijk gebruik leren.

5

Als ik van een stuk papier zeg dat het zuiver wit is, en er zou sneeuw naast het papier worden gehouden en het zag er nu grijs uit, dan zou ik het in zijn normale omgeving toch met recht wit noemen, niet lichtgrijs. Het zou kunnen dat ik, zeg in het laboratorium, een verfijnd begrip van wit gebruikte (zoals bijvoorbeeld ook een verfijnd begrip van precieze tijdbepaling).

6

Wat pleit voor de uitspraak dat groen een primaire kleur⁴ is, geen mengkleur van blauw en geel? Zou het juist zijn te zeggen: 'Men kan dat alleen direct inzien doordat men de kleuren aanschouwt?' Maar hoe weet ik dat ik hetzelfde met de woorden 'primaire kleur' bedoel als een ander die ook geneigd is groen een primaire kleur te noemen? Nee, — hier zijn taalspelen doorslaggevend.

7

Men krijgt de opdracht naast een gegeven geelgroen (of blauwgroen) een minder geelachtig (of blauwachtig) te mengen, — of uit een aantal kleurstenen uit te zoeken. Een minder geelachtig groen is echter geen blauwachtig groen (en omgekeerd), terwijl men ook de opdracht krijgt een groen te kiezen, of te mengen, dat noch geelachtig noch blauwachtig is. Ik zeg

4 Zie de verklarende woordenlijst op p.107 e. v.

‘of te mengen’, daar een groen niet tegelijk blauwachtig⁵ en geelachtig wordt doordat het door een wijze van mengen van geel en blauw tot stand komt.

8

Mensen zouden begrip van tussenkleur of mengkleur kunnen hebben ook als zij nooit kleuren door menging (in welke zin dan ook) verkregen. Het zou in hun taalspelen steeds slechts daarom kunnen gaan dat zij al voorhanden zijnde tussen- of mengkleuren zoeken, kiezen.

9

Ook al is groen geen tussenkleur van geel en blauw, zouden er toch geen mensen kunnen zijn voor wie er een blauwachtig geel, een roodachtig groen bestaat? Mensen dus wier kleur-begrippen afweken van die van ons — omdat immers ook de kleur-begrippen van kleurenblinden afwijken van die van normaal zienden, en niet elke afwijking van het normale zien behoeft een blindheid, een gebrek te zijn.

10

Wie heeft geleerd bij een gegeven kleurtoon een geelachtiger, witachtiger, roodachtiger te zoeken of te mengen, enz., wie dus het begrip tussenkleur kent, wordt uitgenodigd ons een roodachtig groen te tonen. Het is mogelijk dat hij deze opdracht eenvoudig niet begrijpt en bijvoorbeeld zodanig reageert alsof iemand van hem zou hebben verlangd na een regelmatige vierhoek, vijfhoek, zeshoek, een regelmatige eenhoek te tonen. Maar wat, als hij zonder aarzelen op een kleurstaal zou wijzen (bijvoorbeeld op een zwartachtig bruin, zoals wij het zouden noemen)?

5 Wittgenstein schreef hier ‘grünlich’ — ‘groenachtig’ —, maar bedoelde, naar men mag aannemen, ‘blauwachtig’. Vgl. III.158. (*Bezorgster*)